

İpekyolu Çevresinde Enerji Ekonomilerinin Yükseliş ve Enerji Üzerindeki Rekabet: Potansiyel, Stratejiler ve Yeni Büyük Oyun

Mustafa YILDIRAN¹

Öz

Bu çalışma, İpekyolu çevresindeki ekonomilerin enerji temelli ekonomik güçlerinin boyutlarını belirlemekte ve enerji kaynaklı ekonomik güç mücadelesinin analizini yapmaktadır. İpekyolu ekonomileri, dünyadaki doğal gaz kaynaklarının yaklaşık %54'üne ve petrol kaynaklarının %31'ine sahiptir. 2000'li yıllardan sonra petrol ve doğal gaz fiyatlarının artmasıyla birlikte İpekyolu ülkelerinin ekonomik gelişimleri hızlanmıştır. Özellikle Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan gibi ülkelerin ekonomik büyümesi ile petrol fiyatları arasında istatistiksel bir ilişki vardır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, küresel enerji rekabeti İpekyolu çevresinde yoğunlaşmaktadır. Bu tarihi büyük oyunun yeni biçimidir. Rusya enerji piyasalarında etkinliğini artırmak için, Orta Asya'daki enerji kaynaklarını kendisine bağlamak istemektedir. Buna karşılık Çin ve Hindistan ekonomilerinin artan enerji talebi nedeniyle, Orta Asya ekonomilerinden kaynaklanan enerji akımlarının yönü değişmektedir. Ayrıca, AB'nin enerji ihtiyacının ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik çabaları, Türkiye'nin enerji ekonomisinde bir terminal olarak önemini artırmaktadır. Analizin sonucunda, İpekyolu ekonomilerinin enerji temelli yükselişinin devam etmekte olduğu ve iktisadi rekabetin yoğunlaştığı ortaya çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Yeni İpekyolu, Yeni Büyük Oyun, enerji temelli ekonomiler, İpekyolu ekonomileri.*

¹ Doç. Dr, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mustafayildiran.my@gmail.com

The Rising of Energy Economics in the Silk Road Periphery and Competition on Energy: Potential, Strategies and the New Great Game

Abstract

This study determines the dimensions of energy-based economic powers throughout the Silk Road and analyses energy-related power struggle. The economies of Silk Road have roughly 54% of natural gases and 31% of oil resources in the world. After the 2000's, the economic development of the nations in the region has accelerated with rise of natural gas and oil prices. Especially, there is statistical relation between the economic growth of countries such as Russia, Azerbaijan and Kazakhstan and the prices of natural gas and oil. After the post-Soviet collapse, the competitiveness of global energy market has concentrated on the periphery of the Silk Road. This is the new form of the historical 'great game'. In order to increase its influence in the global energy markets, Russia wants to establish control over energy resources of the Central Asia. Because of the rising energy demand of the economies of China and India, the direction of flows of energy resources stemming from the Central Asian countries has changed. The efforts of European Union aimed at meeting energy demand and ensuring energy security has increased the importance of Turkey as an energy terminal. The study concludes that the rising of the Silk Road economies based on energy continues and the economic competition on energy sources intensifies.

Keywords: *New Silk Road, New Great Game, energy-based economies, Silk Road Economies.*

1. Giriş

İpekyolu, eski dünyanın yani Avrupa, Asya ve Afrika'nın bağlantısını sağlayan bir rotayı ifade etmektedir. Bu alan Avroafasya (Eurafrasia) olarak da adlandırılabilir. ² Bugün İpekyolu'nun kesin bir sınırı çizilememesine rağmen, Çin-Hindistan, Orta Asya Devletleri, Rusya, Kafkaslar, Türkiye ve Orta Doğu ülkelerini içine alan Avrasya olarak ifade edilen tüm mekânı birbirine bağlayan bir hat olarak düşünülebilir. Tarihi İpekyolu, 15. asırdan sonra coğrafi keşiflerle eski önemini kaybetmiştir. 19. yüzyılda Avrupa ve Amerika ekonomilerinin gelişmesiyle Atlantik ekonomisi öne çıkmıştır. Bu yapı 20. yüzyılın son on yılında Sovyetler Birliği ülkelerinin bağımsızlığı ile birlikte değişmeye başlamıştır. Günümüzde Çin ve Hindistan ekonomilerinin küresel ekonomideki ağırlıklarının artması ve Orta Asya ülkelerindeki bol doğal kaynaklar ve enerji havzaları ile İpekyolu bölgesi dünyanın yeniden ekonomi ve siyasi rekabet alanlarının gözde mekânlarından birisi durumuna yükselmiştir. Uluslararası ticaretin özellikle enerji piyasalarında lojistik maliyetlerinin karşılanabilir duruma gelmesi İpekyolu'nun gelişmesine dair fikirleri teşvik edicidir. Ayrıca Hindistan'dan Avrupa'ya kadar dünyanın en uzun kara bağlantısının yeniden canlanmasına yönelik düşünceler ve girişimler artmaktadır. Artık Asya ve Avrupa'nın ayrı kıtalar olduğu fikri değişmektedir. Bu yeni birleşik kıta, Avrasya olarak adlandırılmaktadır. Avrasya 'dünyanın iddialı ve dinamik ülkelerinin yer aldığı yükselen bir alanı' ifade etmektedir. Bu mekânda yeni bir 'İpekyolu fikri' de beraberinde gelişmektedir. Yeni 'İpekyolu fikri', "*Batı Avrupa, Çin, Orta Doğu ve Hind alt kıtası arasındaki bir kara parçasından diğer bir noktaya aynı zamanda, karayolu, demiryolu ve gaz, hidroelektrik ve petrol taşıma teknolojileriyle ulaşmayı sağlayacak bağlantıların tümünü*" ³ ifade etmektedir.

İpekyolu ekonomilerinin bulunduğu alanda, enerji kaynakları açısından en stratejik alan Orta Asya'dır. Bağımsızlığını 1990'larda kazanan Orta Asya ülkeleri işlenmemiş maden, doğal kaynak ve petrol kaynaklarına sahip olmaları nedeniyle, dünyanın yeni mücadele alanlarından birisidir. Ayrıca İpekyolu'nun iki büyük ekonomisi olan, Çin ve Hindistan, potansiyel enerji tüketicisi olarak yükselmektedir. Avrasya'nın batısındaki sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin enerji ihtiyaçlarının da bu bölgeden karşı-

² Robert W. McColl, *Encyclopedia of World Geography*, 1st edition, Golson Books, Ltd, USA, 2005, p. 215.

³ S. Frederick Star, "The New Silk Roads Transport and Trade in Greater Central Asia", *Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program*, Upsala-İsveç, 2007, (<http://www.silkroadstudies.org/new/docs/publications/GCA/GCAPUB-01.pdf>)

lanması gerekecektir. Bu durumda Asya'nın ortalarından Avrupa'nın batısına doğru enerji akımının geçeceği yerlerin stratejik önemi artmaktadır. Türkiye ve Rusya enerji akımının bağlantısını kendi lehlerine çözmek için büyük çaba harcamaktadır. Yine Asya'daki yeni gelişme merkezlerinin ihtiyaç duyduğu malların taşınması da önemli bir lojistik faaliyeti olarak dünyada yeni fırsat sağlayan alan olarak dikkat çekmektedir. Sonuçta enerji kaynaklarına bağımlılık ve enerji fiyatlarındaki yükseliş nedeniyle Asya'nın ortalarında artan refah tüm dünya için iştah artıracıdır. Diğer bir deyişle enerji ekonomilerinin bölgenin gelişmesine ve dış ticarete etkisi artmaktadır. Avrupa ülkelerinden Çin ve Rusya'da oluşan yeni ekonomik refah ortamından yararlanmak isteyen Avrupalı işletmeler birleşme ve devralma faaliyetlerini sürekli olarak yoğunlaştırmaktadır. Aynı zamanda Avrupalı işletmeler Rusya ve Çin'de tüketim patlamasından pay alma yarışındadır.⁴

Avrupa ile İpekyolu ekonomileri arasında sağlanacak entegrasyon, küresel ticarete yeni fırsat kapılarının oluşmasına imkân verecektir.⁵ Muhtemel ticari ve ekonomik fırsatların odağında enerji temelli ekonomik unsurlar bulunmaktadır. Dolayısıyla bu makalenin amacı, İpekyolu çevresinde yer alan ekonomilerin enerji temelli yükselişinin ve bir ekonomik alan olarak İpekyolu'nda enerji üzerinden yapılan iktisadi rekabetin analizini yapmaktır. Bu makale, küresel ekonomide Çin, Hindistan, Türkiye ve Rusya ekonomilerinin ağırlığının artması ve küresel enerji talebini etkilemesi ve İpekyolu'nun merkezinde yer alan Orta Asya ve Kafkasya'daki ülkelerin zengin enerji kaynaklarına sahip olmasının getirdiği rekabetin analizine fırsat sağlayabileceği için önemlidir. Son yıllarda dünya ekonomisinde Çin'in toplam ekonomik büyüklük olarak Japonya'yı geçmesi, Hindistan ve Çin ekonomilerinin dünyanın yükselen ekonomileri olarak gelişmeye devam etmesi, dünyada Güneydoğu Asya'nın ağırlığını artırmıştır.⁶ Bu gelişme sonucunda İpekyolu'nda enerji kaynakları Avrupa'ya doğru mu yoksa yeni gelişen Güneydoğu Asya ülkelerine doğru mu yöneleceği konusundaki rekabet, İpekyolu'nun yeniden önemini artırmaktadır. Özellikle İpekyolu'nun merkezinde yer alan Rusya, Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan gibi ülkelerin doğal gaz ve petrol kaynaklarına sahip olma-

⁴ Sheila M. Puffer, D. J. McCarthy and J. L. Wilson, "Emerging Capitalism in Russia and China: Implications for Europe", *European J. International Management*, Vol. 1, No. ½, 2007, pp. 146-165.

⁵ Mustafa Yıldırım, "Türkiye'nin Hayat Alanındaki Dış Ticaret Stratejisi: Doğudan Yükselen Pazarlar ve Yeni Yönelimlerin İktisadi Politikası", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2010a, C. 15, S. 1, s. 313-338.

⁶ Mustafa Yıldırım, *Küresel Finans Krizinde Gelişen Ülke Ekonomileri: Çözülenler ve Yükselenler*, İktisadi Araştırmalar Vakfı, Prof. Dr. M. Orhan DİKMEN Araştırma Ödülü, İstanbul, 2010b, s. 76-77.

sı nedeniyle İpekyolu'nun iki yakasındaki iktisadi rekabetin odağında yer alacaktır. Sonuçta enerji hatlarının geçtiği, iktisadi refahın yükseldiği ve Avrasya'nın iki tarafı arasındaki enerji temelli rekabetin yoğunlaştığı bir İpekyolu'nun küresel ekonomideki önemi artmaktadır.

Aslında İpekyolu ekonomileri şeklinde tanımlanmış bir uluslararası sınıflandırma yoktur. Fakat son yıllarda yapılan çalışmalarda, yeni İpek-yolu kavramı esas alınarak, Moğolistan'dan Türkiye ve Belarus'a kadar olan ülkeler İpekyolu'nda yer alan ülkeler olarak kabul edilmektedir.⁷ Bu makalede Çin, Hindistan, Moğolistan, Güney Kore, Pakistan, Afganistan, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, İran, Azerbaycan, Irak, Türkiye, Gürcistan, Ermenistan ve Ukrayna (on dokuz ülke) İpekyolu ekonomileri olarak kabul edilmiştir.

Bu çalışma, İpekyolu ekonomilerinin enerji potansiyeli ve üretim gücü, enerjinin ticari boyutu, ekonomik büyümede enerjinin payı, büyük ekonomik güçlerin bölgedeki rekabeti ve Türkiye'nin İpekyolu'na yönelik enerji politikalarının incelemesi olarak organize edilmiştir.

2. İpekyolu Ekonomilerinin Enerji Potansiyeli ve Üretim Gücü

Dünyadaki enerji kullanımı açısından en önemli kaynaklar birincil (primary) enerji kaynaklarıdır. Birincil enerji kaynakları arasında konvansiyonel enerji unsurları olan 'yenilenemeyen' (non-renewable) enerji kaynakları ile 'yenilenebilen' (*renewable*) enerji kaynakları bulunmaktadır.⁸ Yenilenemeyen enerji kaynakları arasındaki fosil yakıtlar olarak bilinen, petrol (oil), doğal gaz (natural gas), kömür (coal) ve uranyum dünyadaki enerji kullanımının temel unsurlarıdır. Fosil yakıtlar arasındaki petrol ve doğal gaz dünya enerji piyasasında ekonomi değeri yüksek olduğu için İpekyolu ekonomilerinin geleceği açısından stratejik öneme sahiptir. İpekyolu ekonomilerinde üç yönden enerji önemlidir: **(1)** İpek yolu ekonomileri doğal gaz ve petrol açısından zengin rezervlere sahiptir. **(2)** Dünyada yeni sanayileşen iki dev ekonomi Çin ve Hindistan'ın dünyadaki enerji talebindeki artışı İpekyolu ekonomilerinin önemini artırmaktadır. **(3)** Avrupa Birliği'nin enerji talebi ve yeni gelişen Çin ve Hindistan'ın artan enerji talebi İpekyolu ekonomilerinin enerji temelli bir rekabet alanı haline gelmesine ve enerji ticaret ve lojistik faaliyetlerinin ticari fırsatlar sağlamasına neden olacaktır.

⁷ S. Frederick Star, *Ibid.*

⁸ WIKİPEDIA, "Primary energy", http://en.wikipedia.org/wiki/Primary_energy

Tablo 1: İpekyolu Ekonomilerinde Petrole Sahip Ülkeler ve Görünür Rezervleri(2011)

Ülkeler	Milyon Varil (000)	Toplamdaki Payı (%)	R/P ⁹ Oranı
Azerbaycan	7,0	0,4	20,6
Kazakistan	30,0	1,8	44,7
Rusya	88,2	5,3	23,5
Türkmenistan	0,6	-	7,6
Özbekistan	0,6	-	18,9
İran	151,2	9,1	95,8
Irak	143,1	8,7	*veri yok
Çin	14,7	0,9	9,9
Hindistan	5,7	0,3	18,2
Toplam	441,1	26,6	

Kaynak: *BP Statistical Review of World Energy*, June 2012.

Dünyadaki petrol ve doğal gaz rezervlerinin önemli bir bölümüne sahip İpekyolu ekonomilerinin görünür rezervleri (proved reserve) gelecekteki talepleri karşılama yönünden önemlidir. Görünür petrol rezervlerine sahip İpekyolu ekonomilerinin dünyadaki toplam payı %26,6 ve 441 milyon varıldır. Ülkeler arasında en yüksek rezerv İran, Irak ve Rusya'ya aittir. İran'ın, %95,6 petrol rezerv/üretim oranıyla, gelecekte de en büyük petrol oyuncularından birisi olarak yerini koruyacağı ortadadır. İpekyolu ekonomilerinin petrol rezervlerinin dünya toplamındaki payı da, yaklaşık %27'dir (Tablo 1).

İpekyolu ekonomilerinin en güçlü olduğu alan, doğal gazdır. Bu ekonomilerin sahip olduğu doğal gaz rezervlerinin dünyadaki payı %54'tür.

9 Rezerv-üretim rasyosu(R/P), yenilemeyen enerji kaynaklarının yıllık olarak ifade edilen tüketilmeyen miktarı oran olarak ifade etmektedir. Tüm enerji kaynakları için bir ölçüt olarak kullanılmasına rağmen, genelde doğal gaz ve petrol için daha fazla kullanılmaktadır.

Rusya, Türkmenistan ve İran görünür rezervler yönünde en büyük kaynaklara sahip ülkelerdir. Azerbaycan, %85,8; Kazakistan %97,6 ve Türkmenistan %73,5 P/R oranıyla, gelecekte de doğal gaz piyasasında etkin rol oynayacak ülkelerdir (Tablo 2). Örneğin Türkmenistan dünyanın ikinci büyük rezervlerine sahip olduğu Reuters haberlerinde yer almaktadır.¹⁰

Tablo 2: İpekyolu Ekonomilerinde Doğalgaza Sahip Ülkeler ve Görünür Rezervleri(2011)

Ülkeler	Trilyon Küp Metre	Toplamdaki Payı (%)	R/P Oranı
Azerbaycan	1,3	0,6	85,8
Kazakistan	1,9	0,9	97,6
Rusya	44,6	21,4	73,5
Türkmenistan	24,3	11,7	*
Ukrayna	0,9	0,4	51,3
İran	33,1	15,9	*
Irak	3,6	1,7	*
Çin	3,1	1,5	29,8
Hindistan	1,2	0,6	26,9
Toplam	114,0	54,7	

Kaynak: *BP Statistical Review of World Energy*, June 2012.

Orta Asya’da bulunan Rusya, Türkmenistan, Kazakistan, Azerbaycan ve İran doğal gazı hem Ukrayna-Türkiye üzerinden Avrupa’ya hem de Hindistan ve Çin’e akmaktadır. Yani İpekyolu, Rusya’nın dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ülkelerin enerji üretimine geçmesiyle birlikte enerji piyasasına enerji taşıyan bir hat olarak yeni bir enerji hattıdır. Artık yeni İpekyolu, tarihi İpekyolu’nun emtia ticaretinde oynadığı rolü enerji piyasası için oynayabilecektir.

¹⁰ Marat Gurt, “Turkmen gas field to be world’s second-largest”, 2011, <http://www.reuters.com/article/2011/10/11/gas-turkmenistan-idUSL5E7LB1VY20111011>

Tablo 3: İpekyolu Ekonomileri Petrol ve Doğal Gaz Üretimleri (2011)

ÜLKELER	Petrol		Doğal Gaz	
	Günlük Üretim Bin Varil	Toplamdaki Payı(%)	Milyar Küp Metre	Toplamdaki Payı(%9)
Azerbaycan	931	1,1	14,8	0,5
Kazakistan	1841	2,1	19,3	0,6
Rusya	10280	12,8	607,0	18,5
Türkmenistan	216	0,3	59,5	1,8
Özbekistan	86	0,1	5,5	1,7
İran	4321	5,2	151,8	4,6
İrak	2798	3,4	0,2	0,1
Çin	4090	5,1	102,5	3,1
Hindistan	858	1,0	46,1	1,4
Pakistan	2942		3,8	1,2

Kaynak: *BP Statistical Review of World Energy*, June 2012

Üretim miktarları incelendiğinde İpekyolu ekonomileri, dünyadaki petrol üretiminde yaklaşık 2.942.000 varillik üretimle %31'lik paya sahiptirler. Rusya ve İran petrol üretiminde en yüksek paya sahiptir. Çin üretimde önemli bir yere sahip olsa da üretimi ülkenin ihtiyaçlarını karşılamadığı için dünya petrol piyasasına etkisi sınırlıdır. Doğal gazda da Rusya en büyük üreticidir. Rusya'dan sonra Hindistan, Türkmenistan ve İran önemli üreticilerdir (Tablo 3).

İpekyolu ekonomilerinde zenginlik kaynağı olması açısından enerji, ihracatın da temel unsurudur. Özellikle Rusya, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan gibi ülkeler enerji temelli bir dış ticaret politikası izlemektedir.¹¹ Bu ülkeler arasında Rusya'nın, devletin elindeki enerji tekelleriyle bir çeşit kaynak ekonomisi milliyetçiliği yaptığı bile söylenebilir.¹² Çin ve Hindistan gibi ülkeler açısından enerji kaynakları daha çok tüketim amaçlı ticaretin konusudur. Bu ülkeler arasında Türkiye ve Ukrayna Avrupa'ya doğru, Pakistan ve Afganistan da Güney Asya'ya doğru enerji akımlarının merkezindedir. Denize açılan enerji ticaretinde ise İran ve Türkiye öne çıkmaktadır.

¹¹ Richard Pomfret, "Trade and Transport in Central Asia", *Global Journal of emerging Market Economies*, 2010, 2, (3), pp. 237-256.

¹² Ian Bremmer and Robert Johnston, "The rise and fall of Resource Nationalism", *Survival: Global Politics and Strategy*, 2009, 51:2, pp. 149-158.

3. İpekyolu Ekonomilerinde Enerjinin Ticari Değeri ve Dünya Piyasalarına Aktarımı

İpekyolu ekonomileri arasında enerji ürünleri ihraç eden ülkeler incelendiğinde, Azerbaycan, İran, Kazakistan, Irak ve Rusya gibi ülkeler öne çıkmaktadır. Bu ülkelerin dış ticaretlerindeki temel ürünleri akaryakıt ürünleridir (petrol ve doğal gaz). Belirtilen ülkelerin ihracatının %60'dan fazlası enerji ürünleridir (Tablo 4). İpekyolu ekonomilerinin ikinci önemli fonksiyonu da dünyadaki enerji akımlarının kaynağında yer almalarıdır. İpekyolu, enerji boru hatları ile küresel enerji ağının en önemli unsurudur. Enerji akımları Orta Asya'dan Çin ve Hindistan'a doğru ve yine Orta Asya'dan Avrupa'ya doğru yönelmektedir. Yani İpekyolu ekonomilerinin bulunduğu alan Avrasya boyutundaki enerji politikalarının odak mekânı olarak düşünülmelidir.

Tablo 4: Akaryakıt (Fuel) İhracatının Mal İhracatı İçindeki Payı(%)¹³

ÜLKELER	2005	2010
Azerbaycan	86,8	94,6
Çin	2,3	1,7
Hindistan	10,5	17,6
İran	85,8	79,7
Irak	99,4	99,8
Kazakistan	70,1	70,2
Pakistan	4,2	5,6
Rusya	60,8	63,3
Türkiye	3,6	3,9
Ukrayna	9,8	7,1

Kaynak: WTO, *International Trade Statics 2011*, 79

Dünyada 2011 yılında petrolün %21'i, doğal gazın %31'i çoğunluğu İpekyolu ekonomileri arasında bulunan ülkeler tarafından üretilmiştir. Gaz tüketimini, %34'ü ve petrol tüketiminin % 22'si İpekyolu'nun iki yakasındaki Avrupa ve Asya ekonomileri yapmıştır.¹⁴ Yani dünya ekonomisinde petrol ve doğal gaz üretim-tüketim açısından en önemli mekân Avrasya ve stratejik hat ise İpekyolu'nun çevresi kabul edilebilir. Özellikle Çin ve Hindistan'daki hızlı ekonomik gelişme enerji tüketimini artırmaktadır.

¹³ Türkmenistan 'World Trade Organisation' İstatistiklerinde olmadığı için yer verilmemiştir.

¹⁴ *BP Statistical Review of World Energy*, June 2012. (Çin ve Hindistan dâhil değil) Çin ve Hindistan'la birlikte oranlar %15 seviyesinde artmaktadır.

2011 yılında petrol tüketiminin %15'i Çin ve Hindistan tarafından yapılmıştır. Yapılan senaryo çalışmalarında, petrol, kömür ve doğal gaz kullanımında OECD ülkelerinin payı azalırken, içinde Çin ve Hindistan gibi ülkelerin olduğu OECD-dışı ülkelerin üretim/tüketim payları sürekli artmaktadır.¹⁵ Enerji kaynaklarının İpekyolu'nun ortasında yer alan ülkelerde yoğunlaşması ile dünya pazarlarına aktarılması İpekyolu'nun alternatif yükselişini göstermektedir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Batılı devletlerin şirketlerinin hücumları ve yeni kurulan devletlerin ve kamuya ait enerji tekellerinin çalışmaları ile artan petrol ve doğal gaz üretimi boru hatlarının yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Tablo 5: Orta Asya'da Gerçekleşen, Planlanan ve Başarısız Boru Hatları

	<i>Gerçekleşmiş</i>	<i>Başarısız</i>	<i>Yeni Teklifler</i>
<i>Gaz Nakilleri</i>	Mavi Akım	Trans-Kafkas Gaz Boru Hattı	Güney Akım
	Güney Kafkas Gaz Boru Hattı	Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan(TAPI) (90'lar ve 2000'lerin ilk yılları)	Orta Asya-Merkez(Yenilenme)
	Türkmenistan-Çin		Ön-Kafkas Boru Hattı
	Türkmenistan-İran		Nabucco
			Türkiye-Yunanistan-İtalya
			Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan(TAPI) (Halen Tartışılıyor)
			İran-Türkiye Açılımı
<i>Petrol Nakilleri</i>	Bakü-Supsa	Atyrau-Samara Hattının Yenilenmesi	Kashagan Akımının Yönlendirilmesi
	Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu	Odessa -Brody	Samsun-Ceyhan
	Bakü-Tiflis-Ceyhan	De-bottlenecking Tikhoretsk to Navoroski	
	Kazakistan -Çin	Çeşitli Boğaz Baypas Hatları	

Kaynak: Edward. C. Chow and Leigh E. Hendrix, "Central Asia's Pipelines: Field of Dreams and Realty" (2010)

¹⁵ Muhammad İsmail, "Visualising the Global Shift in Energy Demand and Supply", *International Journal of Energy Economics and Policy*, Vol. 2, No. 3, 2012, pp. 134-146.

Sovyetler Birliği döneminde Kazakistan ve Hazar Denizi havzasında petrol rafinerileri bulunmaktaydı. Burada işlenen petrol, boru hatları ile Rusya'ya aktarılmaktaydı. Yani Sovyetler döneminde enerji kontrolü, Rusya merkezli olarak devam etmişti. 1990'larda bağımsızlığını kazanan devletlerin bağımsız politikalar geliştirebilme imkânı arttıkça alternatif yollar da oluşmaya başlamıştır.¹⁶ Bu boru hatları, Türkiye, Ukrayna, Türkmenistan gibi ülkelerin üzerinden geçmektedir. 1990–2012 yılları arasında bu bölgede çok sayıda boru hattı projesi ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında gerçekleşmiş, planlanan ve başarısız olanları vardır. Özellikle Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ve Türkmenistan üzerinden Çin ve İran'a doğru akan boru hatları başarılı olabilmıştır. Bunlar arasında, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC), Mavi Akım (BS), Güney Kafkasya Boru Hattı, Türkmenistan Çin ve Türkmenistan-İran, Bakü-Supsa, Kazakistan-Çin boru hatları gerçekleştirilmiştir (Tablo 5).

İpekyolu ekonomileri açısından boru hatları ve enerji taşımacılığı kadar önemli bir sorun da petrolün denizden taşınması sorunudur. Dünyada genelde dar kanallardan ve boğazlardan geçen petrol tankerleri enerji ticareti ve güvenliği açısından önemli bir sorunu bünyesinde taşımaktadır. Bu darboğazlardan ve kanallardan 2011 yılında günde ortalama 87 milyon varil petrol taşınmıştır.¹⁷ İpekyolu ülkelerindeki petrolün dünyaya çıkış noktaları, İstanbul Boğazı, Hürmüz Boğazı, Mandip geçişi, Süveyş Kanalı gibi alanlardır. Bu alanlardan 2010 yılında günlük ortalama yaklaşık 25 milyon varil taşınmıştır (Tablo 6).

Tablo 6: Petrol ve Petrol Ürünlerinin Geçiş Noktaları(2007–2011)

<i>Geçiş Alanları (Günlük Milyon Varil)</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>
Mandip Geçişi(Akdeniz-Hint Denizi)	4,6	4,5	2,9	2,7
Türk Boğazları(Karadeniz-Akdeniz)	2,7	2,7	2,8	2,9
Danimarka Geçişleri(Baltık-Kuzey Denizi)	3,2	2,8	3,0	3,0
Hürmüz Geçidi(Arap Denizi-Hint Deniz)	16,7	17,5	15,7	15,9
Panama Kanalı	0,7	0,7	0,8	0,7
Süveyş Canal and SUMED Pipeline	4,7	4,6	3,0	3,1

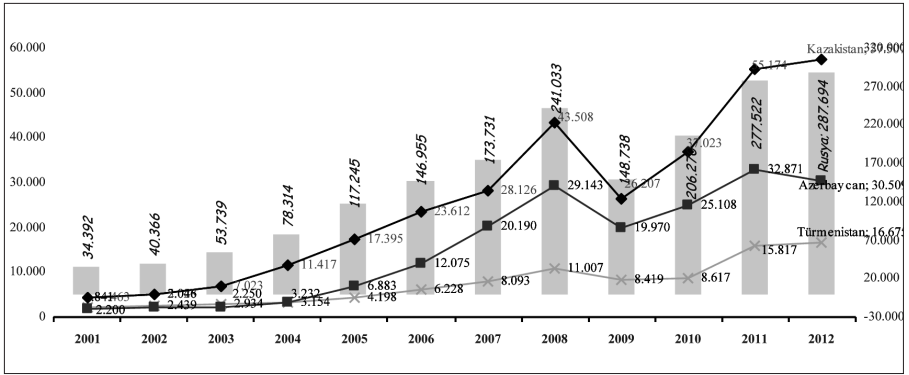
Kaynak: <http://www.eia.gov/countries/regions-topics.cfm?fips=WOTC&trk=p3>

¹⁶ Edward C. Chow and Leigh E. Hendrix, "Central Asia's Pipelines: Field of Dreams and Reality", 2010, http://csis.org/files/publication/1009_EChow_LHendrix_CentralAsia.pdf

¹⁷ EIA, "World oil transit chokepoints", 2012, <http://www.eia.gov/countries/regions-topics.cfm?fips=WOTC&trk=p3>

Enerji piyasaları açısından değerlendirildiğinde 21. yüzyılda İpek yolu ekonomileri stratejik avantaja sahiptir. Dünya ekonomisinde hem üretimin hem de tüketimin sürekli arttığı alan olarak enerjinin yeni cazibe alanı, İpekyolu ve periferisindeki ülkeler olacaktır. İpekyolu'nun içerisinde Hazar'ın çevresindeki ve Orta Asya'da yer alan devletler ise enerjinin odağındadır. Orta Asya¹⁸ ekonomilerinde ekonomik yükselişin temelinde enerji fiyatlarının artışının getirdiği avantajla yapılan ihracat vardır. Özellikle Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Rusya gibi ülkelerin petrol ve doğal gaz ihracatından elde ettikleri gelirler büyümeleri üzerinde etkilidir. 2001 yılında dört ülkenin petrol ihracatının değeri yaklaşık 41 milyar dolar seviyesindeyken, 2011 yılında 392 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Yani dört ülkenin petrol ihracatının değeri yaklaşık 10 kat artmıştır. Bu yükseliş ekonomik büyümenin ve gelişmenin de ateşleyicisi durumundadır. Ülkeler arasında enerji ihracatında Rusya 2001'de 34 milyar dolar seviyesindeki ihracatını 287 milyar dolar seviyesine getirmiştir. Türkmenistan 2,2 milyar dolardan 16,6 milyar seviyesine yükselmiştir. Azerbaycan 1,8 milyar dolardan, 30 milyar dolara ve Kazakistan 4,4 milyar dolardan 57 milyar dolara yükseltmiştir (Şekil 1)¹⁹.

Şekil 1: Rusya, Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan Petrol Ürünleri İhracatının Değeri (Milyon Dolar)

Orta Asya ve Kafkas ülkelerinin petrol üretimi ve ihracat içindeki payının yüksekliği ekonomik rekabetin temel odağı haline gelmesinde en önemli faktördür. Özellikle ihracatın sürekli yükselişi petrol ve ener-

¹⁸ Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Moğolistan, Tacikistan, Özbekistan (Türkmenistan verileri yok)

¹⁹ Veriler WTO veri tabanlarından sağlanmıştır.

ji lojistiği üzerine rekabetin bölgede kızışmasının temel nedenidir.²⁰ İhracatın artışı ile elde edilecek gelirler özellikle enerji lojistiği açısından yetersiz donanım ve zayıf altyapıya sahip Orta Asya ülkelerinde hem boru hatları hem de diğer lojistik unsurlarına yönelik yatırımlarda iktisadi rekabetin diğer bir unsuru olmaktadır.²¹ Orta Asya ve Kafkasya’da bulunan İpekyolu ekonomilerinin lojistik performansları düşüktür. Dünya Bankası tarafından hazırlanan Uluslararası Lojistik Performans endeksi sıralamasında en iyi altyapıya sahip olan ülke olan Ukrayna dünyada 66. sıradadır. Özellikle İran, Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Afganistan, Tacikistan ve Moğolistan lojistik sıralamasından dünyada 110 ülkeden sonra yer almaktadır. Bu ülkeler 1 ile 5 puan arasında değerlendirilen skorlar açısından ortalamanın(2,5) altında performans göstermektedir. İpekyolu ekonomilerinde lojistik altyapı da yetersizdir. Ülkelerin çoğunluğunun skoru ortalamanın altındadır. Ülkeler arasında Moğolistan’ın lojistik yeterliliği en düşük seviyededir. Petrol üreten ve ihraç eden İpekyolu ülkeleri açısından, ticareti engelleyen temel faktör de lojistik yetersizliğidir.²² Orta Asya’da yer alan ülkelerin temel lojistik sorunlarından birisi de deniz bağlantısı olmadığı için kara taşımacılığına bağımlı olmalarıdır. Çok uzun karayolu ve demiryolu hatlarının yatırımları için gereken maliyetler, İpekyolu üzerinde bulunan Pakistan, Afganistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Moğolistan ve Türkmenistan gibi zayıf ekonomik yapıların altından kalkamayacağı sorunlardır. Deniz yolu taşımacılığında 1000 km’lik bir mesafenin taşıma maliyeti 190 dolar seviyesindeyken, karayolunda taşıma maliyetleri daha yüksektir. Bu, Orta Asya’daki mesafelere göre 3000–5000 mesafelik bir alanda ancak 500 dolar seviyelerine düşürülebilir.²³ Bu durum uluslararası ticaret açısından en önemli maliyet unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. İpekyolu’ndaki lojistik altyapısının zayıflığı bölgedeki ticaretin gelişmesini olumsuz etkilemekle birlikte, bölgede yeni yatırımların yapılması zorunluluğu yatırımcılar için yeni fırsatlar da sunmaktadır. Özellikle Sovyetler Birliği’nden ayrılan ülke-

²⁰ Shamil M. Yenikeyeff, “Energy Interests of the ‘Great Powers’ in Central Asia: Cooperation or Conflit”, *The International Spector: Italian Journal of International Affairs*, 2011, 46:3, pp. 61-78.

²¹ Richard Pomfret, “Trade and Transport in Central Asia”, *Global Journal of emerging Market Economies*, 2010, 2 (3), pp. 237-256.

²² Richard Pomfret, *Ibid*, pp. 237-256.

²³ Céline Carrera and G. Christopher, “Landlockedness, Infrastructure And Trade: New Estimates for Central Asian Countries”, 2008, <http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/55/69/41/PDF/2008.01.pdf>

lerde enerji akımları ve demiryolları Rusya'ya doğru yapılandırılmıştır. Enerji hatlarının Avrupa'ya, Çin'e, Akdeniz'e ve Hindistan'a doğru Rusya'ya alternatif hatlara yönelmesi ile enerji hatlarının ve demiryollarının yatırımları küresel yatırımcılar için yeni fırsatlar sunmaktadır. Aynı zamanda enerji ihracatıyla zenginleşen ülkelerin altyapı sorunları için yatırım harcamalarını artırması durumunda yatırımcıların fırsatları daha da artacaktır. Bu nedenle hem AB ve ABD gibi bölge dışından gelecek yatırımcılar hem de Türkiye, Rusya ve Çin gibi devletlerden gelecek yatırımcılar arasında iktisadi rekabet artacaktır.

İpekyolu ekonomilerinin içinde Çin, Hindistan, Türkiye ve Rusya kriz sürecinde hızlı büyümeye devam ederek, dünya ekonomisinin krizde ayakta kalmasını sağlamıştır. İpekyolu (19) ülkelerinin 2007–2012 dönemi büyüme oranları incelendiğinde, krizin etkisini gösterdiği 2009 yılında %1,7 oranında bir büyüme gerçekleşmiştir. İpekyolu ülkeleri 2010–2012 döneminde ortalama %6 seviyesinde büyümüşür.²⁴ Bu büyüme oranı, hem dünya ortalamasından hem de G7 ülkeleri ile Avro alanının gelişmiş ülke ekonomilerinin büyüme oranından yüksektir. Kriz döneminde İpekyolu ülkelerinin çoğunluğunun büyüme performansının yüksek olması ve ortalamasının %6 seviyesinde büyüme performansı göstermesi, (özellikle Çin ekonomisinin yükselişi) dünya ekonomisinin doğudan yükselişi olarak değerlendirilebilir. Bu gelişmelerden sonra, Çin, batı ekonomilerinin en büyük finansörü ve küresel finans sistemini ayakta tutan temel yatırımcı konumuna gelecek ABD'nin küresel ekonomideki pozisyonunu zorlamaktadır.²⁵ Yine İpekyolu ekonomilerinden Hindistan, Rusya ve Türkiye'nin ekonomik etkinliği de artmıştır.²⁶ Küresel krizden sonra küresel ticaretin petrol ihraç eden ülkeler ve Güney Asya'ya doğru kayması ve küresel tasarruflarda İpekyolu ekonomilerinin ağırlığının artması gibi değişen paradigmlar, İpekyolu'ndaki iktisadi rekabetin yoğunlaşacağına da en önemli işarettir.

²⁴ IMF, *World Economic Outlook data Oct 2012*'den yararlanılarak tarafımdan hesaplanmıştır.

²⁵ P. M. Erza Killian, "Global Financial Crisis and the Shift of Global Power: Is the East Taking Over the West?", 2010, http://dspace.library.uph.edu:8080/jspui/bitstream/123456789/414/2/vjhi-02-04-2010-global_financial_crisis_and.pdf

²⁶ Joshua E Keating, "Who won the recession: These 7 countries", *Foreign Policy*, 2012, http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/10/08/these_7_countries?page=0,6

Tablo 7: Orta Asya'daki Enerji İhracatı Yapan Ülkelerin Kriz Performansları (%)

<i>Orta Asya Enerji Ülkeleri</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>
Kazakistan	8,9	3,2	1,2	7,3	7,5	5,5
Moğolistan	10,2	8,9	-1,3	6,4	17,5	12,7
Rusya	8,5	5,2	-7,8	4,3	4,3	3,7
Türkmenistan	11,1	14,7	6,1	9,2	14,7	8,0

Kaynak: IMF, *World Economic Outlook data Oct 2012*

Enerji ihracatına bağımlı olan Orta Asya ülkeleri krizden diğer gelişen ülkeler kadar etkilenmiştir. Krizden sonraki dönemde ekonomik büyüme hızları da yüksektir. Orta Asya devletlerinin de içinde bulunduğu BDT ülkeleri dünya ticaretindeki durgunluktan diğer ülkeler kadar etkilenmemiştir. 2008 yılında BDT'de ihracat %6 büyümüş ve ithalat %15 seviyesinde artmıştır. Dünya ticareti ise ortalama %2 seviyesinde artmıştır.²⁷ Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve Moğolistan gibi enerji ihracatçısı ülkelerin büyüme performansları incelendiğinde, 2009 yılında düşüş olmasına rağmen 2010 yılından sonra ekonomik büyüme hızları yüksektir. Moğolistan ve Türkmenistan %10'ların üzerinde bir büyüme performansı göstermişlerdir (Tablo 7). Yüksek petrol fiyatlarının getirdiği avantaj, Çin'in devam eden hammadde ihtiyacı ve Avrupa ülkelerinin bölgedeki rolünü artırma isteği krizden sonra büyüme için bir fırsat oluşturmuştur. Orta Asya devletleri arasındaki düşük gelirli Tacikistan ve Kırgızistan gibi, işçi transferleri şeklinde dış gelire bağımlı ülkeler krizden daha fazla etkilenmiştir.²⁸

4. İpekyolu Ekonomilerinin Büyümesinde Enerji Kaynakları ve Fiyatlarının Rolü

Dünya ekonomisinde en büyük değişim enerji fiyatlarının artışı ile başlayan, enerjiye bağlı ticaret avantajı olan ülkelerin yükselişi ile gerçekleşmektedir. Orta Asya ülkeleri arasında, Rusya, Kazakistan, Azerbaycan,

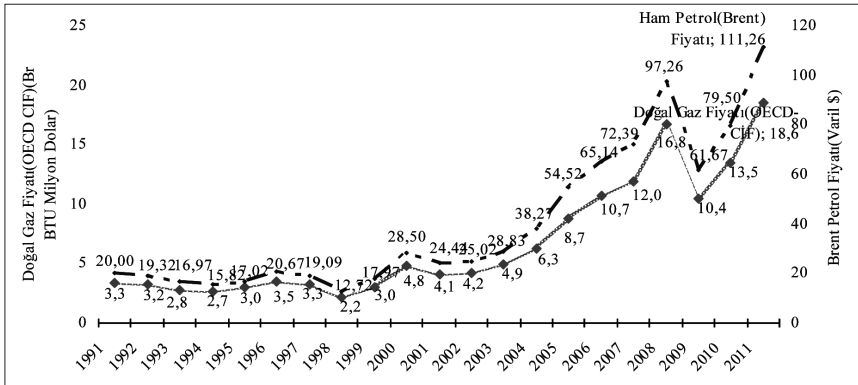
²⁷ WTO, "The Trade Situation in 2008-09", 2010, www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/wtr09-1a_e.pdf

²⁸ Richard Pomfret, "Central Asia and Global Economic Crisis", *EUCAM EU-Central Asia Monitoring*, No. 7, June 2009, www.fride.org/descarga/EUCAM_PB7_ENG_jun09.pdf

İran ve Türkmenistan zengin enerji kaynakları ile ekonomik refahlarını artırmışlardır.

Dünya ekonomisinde 2001'den bu yana petrol ve doğal gaz fiyatlarında sürekli bir artış yaşanmaktadır. Enerji fiyatlarındaki artış nedeniyle enerji bağımlılığı yüksek ülkeler kırılğan tedarik süreçlerine bağımlı kalmaktadır.²⁹ 2001'den bu yana yaşanan fiyat artışları enerji kaynaklarına sahip olan ve enerji ürünleri arz eden ülkelerin kısa sürede zenginleşmelerini sağlamıştır. Dünya ekonomisinde, Brezilya, Rusya, İran, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Venezüella gibi ülkelerde hızlı bir ekonomik gelişme süreçleri yaşanmıştır.

Şekil 2: Ham Petrol ve Doğal Gaz Fiyatları (1991-2011)

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2012

Enerji piyasalarının iki önemli ürünü olan petrol ve doğal gaz fiyatları incelendiğinde artışın yüksekliği net olarak ortaya çıkmaktadır. Ham petrolün varil fiyatı 1991'de 20 dolar seviyesindeyken, 2011'de 111 dolar seviyesine çıkmıştır. Artış beş katından fazladır. Benzer bir süreç doğal gaz için de söz konusudur. Doğal gaz fiyatları BTU³⁰ birimi olarak 3,3 milyon dolardan, 18,6 milyona yükselmiştir. Artış altı kat seviyesindedir (Şekil 2). Doğal gaz ve petrol zengini ülkeler bu yükselişten dolayı ekonomik gelişme açısından önemli bir imkân sağlamışlardır.

²⁹ Davis G. Victor and Linda Yueh, "The New Energy Order", 2010, <http://www.foreignaffairs.com/print/65822>

³⁰ BTU: British Thermal Unit yaklaşık 1000 fut küp'lük fiyat. Şekildeki fiyat dolar cinsinden milyon karşılığını ifade etmektedir

Tablo 8: Orta Asya ve Kafkasya Enerji Tedarikçilerinin Ekonomik Büyüme Hızı ve Petrol-Doğal Gaz Fiyatlarının Korelasyon Analizi Sonuçları(1992-2011)

<i>ÜLKELER</i>		<i>GAZ Fiyat</i>	<i>PETROL Fiyat</i>
Azerbaycan	Korelasyon	0,465*	0,544*
	Sig. (2-tailed)	0,034	0,011
	N	21	21
İran	Korelasyon	0,147	0,023
	Sig. (2-tailed)	0,548	0,926
	N	19	19
Kazakistan	Korelasyon	0,490*	0,666**
	Sig. (2-tailed)	0,024	0,001
	N	21	21
Rusya	Korelasyon	0,428*	0,582**
	Sig. (2-tailed)	0,05	0,006
	N	21	21
Türkmenistan	Korelasyon	0,414	0,598**
	Sig. (2-tailed)	0,062	0,004
	N	21	21
Ukrayna	Korelasyon	0,411	0,557**
	Sig. (2-tailed)	0,064	0,009
	N	21	21

Kaynak: IMF, World Economic Outlook 2012, BP Statistical Review of World Energy, June 2012(Hesaplamalar tarafımdan yapılmıştır. *: %5'te anlamlı. **: %1'de anlamlı.)

Orta Asya ekonomilerinde petrol ve doğal kaynak rezervlerinin 50 yıldan fazla bir ömürlerinin olduğu tahmin edilmektedir.³¹ Bu durumda petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki artış, ekonomik refahın yükselmesinde belirleyici olabilecektir. Orta Asya ve Kafkasya'da yerleşik enerji tedarikçisi altı ülkenin (Azerbaycan, İran, Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve Ukrayna) enerji fiyatları ile ekonomik büyüme hızları arasındaki korelasyon analizi sonuçları da ekonomik büyümeyle, enerji fiyatlarının ilişkisini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgulara göre, petrol fiyatları ile bütün ülkelerin yüksek korelasyonları bulunmaktadır. Sadece İran'la ilgili verilerin eksik olması nedeniyle bir korelasyon elde edilememiştir. Rusya, Azerbaycan ve

³¹ Malcolm Dowling and Ganeshan Wignaraja, "Central Asia's Economy: Mapping Future Prospects to 2015", *Silk Road Paper*, Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program, 2006, (www.silkroadstudies.org)

Kazakistan büyüme oranları ile doğal gaz fiyatları arasında %5 anlamlılık seviyesinde bir korelasyon bulunmaktadır. Türkmenistan ekonomisinin büyüme hızıyla gaz fiyatları arasında %10 seviyesinde anlamlı bir ilişki vardır. Sonuçlara göre altı ülkenin 21 yıllık verilerine göre petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki artış ekonomik büyümenin önemli bir göstergesidir. Petrol ve doğal gaz fiyatlarının ayrı ayrı iktisadi büyüme ile ilişkisine bakıldığında petrol fiyatlarının büyüme ile ilişkisi, doğal gazdan daha yüksek orandadır (Tablo 8).

5. İpekyolu'nda Enerji Kaynaklı 'Büyük Oyun' ve Tarafları

İpekyolu çevresinde ve Orta Asya'da, 19. yüzyılda yapılan mücadele, İngiliz yazar ve kâşif Arthur Collony (1807–1842) tarafından 'büyük oyun-great game' olarak adlandırılmıştır. Büyük oyun, Orta Asya'daki işlenmemiş doğal kaynaklara ve petrole (o zaman için neft) sahip olmak için yapılan Ruslarla İngilizler arasındaki siyasi rekabetin adıdır.³² Bu rekabet 1918 ile 1989 yılları arasında bölgeye hâkim olan Sovyet hegemonyası ile durmuştur. Fakat bu rekabet 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile yeniden alevlenmiştir. Yeni büyük oyun Sovyetler Birliği'nin dağılmasının meydana getirdiği boşluğu doldurmak için bölgeye hücum eden ABD ve yeni yükselen büyük güçler arasında kızışmıştır. Ortaya çıkan rekabetin alanı 'yeni İpekyolu', rekabet de, 'yeni büyük oyun' olarak isimlendirilmektedir. Yeni büyük oyun, eski kavramdaki gibi bölgeye angaje olmak değil, daha çok tüm güçlerin fırsat arama, etki oluşturma ve bölgedeki bazı stratejik rekabete katılımı şeklindedir.³³ Aslında yeni oyunun askeri ve siyasi yönü, ekonomik savaşın gölgesinde kalmaktadır. Rekabet ekonomi ve enerji politikaları üzerinden devam etmektedir. Yeni büyük oyunun mücadelesi Batılı petrol şirketleri arasında ve boru hatları üzerindeki enerji kaynaklı faaliyetlerde yoğunlaşmaktadır.³⁴

Diğer bir deyişle, dünyanın büyük ekonomik güçlerinin rekabet alanı, İpekyolu ekonomileri ve özellikle de Orta Asya'dır. Yeni büyük oyun, 1990'lardan sonra ABD'nin bölgedeki hegomonik amaçlarla bölgeye asker çıkarmasıyla başlar. Ardından Rusya ekonomisi toparlanmaya başlayınca, ABD ve Rus rekabeti bölgede yoğunlaşır. Çin ekonomisindeki gelişmeler ve artan enerji talebi oyuncu olarak rekabete katılmasını gerektireceği

³² WIKIPEDIA, "Great Game", http://en.wikipedia.org/wiki/The_Great_Game

³³ Shirin Akiner, "Silk Roads, Great Games and Central Asia", *Asian Affairs*, 2011, 42:3, pp. 391-402

³⁴ Martha Brill Olcott, "The Great Powers in Central Asia", 2005, www.carnegieendowment.org/files/CurHistOlcott.pdf

için rekabet kızışacaktır. 1990'lardaki gelişmelerle oyuna Türkiye ve İran da katılır. Hindistan ekonomisinin gelişmesiyle, yeni anlaşmaların tarafı olarak Hindistan da rekabetin içine katılmasıyla çetin bir ekonomik savaş artmaya devam eder. Bölgeye çok uzak olmakla birlikte, enerji ihtiyacı ve yatırım saikiyle AB ülkeleri de bölgede etkinlik arayışına katılmaktadır. Sonuçta, dünyadaki hâkim büyük ekonomik güçler ve yeni yükselen güçler için, enerji ve pazar savaşının yeni mekânı Orta Asya ülkeleridir. Orta Asya'dan Avrupa'ya doğru BTC ve Nabucco gibi alternatif boru hatları projeleri ile TAPI gibi projeler rekabetin en önemli göstergeleridir.³⁵

Orta Asya'daki büyük oyuna konu olan ekonomik yükseliş dört faktöre bağlıdır. (1) Bölgede doğal kaynak potansiyeli yüksektir ve emtia fiyatlarının yükselmesi ekonomik gelişmeyi teşvik etmektedir. (2) Avrupa ve Asya arasında geçiş alanı ve enerji tedarik merkezi olarak yatırım, büyüme ve ticaret için stratejik noktadır. (3) Geniş bölge doğal kaynakların çeşitliliğini ve dağılımını etkilemektedir. Ayrıca bölgede taşıma maliyetlerinin yüksekliği de önemlidir. (4) Bu bölgedeki ülkelerin eski Sovyet veya sosyalist ekonomiler olması nedeniyle piyasa ekonomisine geçmek için ekonomik değişim devam etmektedir.³⁶

Bölgede dışarıdan bir güç olarak ABD, siyasi ve askeri çıkarları için bulunmaktadır. ABD'nin büyük oyunun iktisadi yönündeki ağırlığı düşüktür. ABD'nin bölgedeki ekonomik etkinliğinin en önemli göstergesi olabilecek unsur, doğrudan yatırımlar ve çokuluslu işletme faaliyetleridir. Amerikan çokuluslu işletmelerin bölgedeki gelirlerinin payı oldukça düşüktür.³⁷ Genelde ConocoPhillips, Exxon Mobil ve Chevron gibi enerji şirketleri konsorsiyum ortağı olarak aktif biçimde boru hattı ve petrol/doğal gaz yataklarının işlenmesi gibi faaliyetlere katılmaktadır.

Dışarıdan bir güç olarak İpekyolu'ndaki enerji rekabetine katılan diğer bir güç de AB'dir. AB açısından Yeni İpekyolu'na yönelik iktisadi politikalar enerji tedariki ve güvenliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. AB ülkeleri açısından genelde bir ortak politikadan bahsedilemez. Fakat AB bu sorunun aşılması için Almanya'nın dönem başkanlığını yaptığı 2007 yılında, AB ile Orta Asya arasında yeni bir işbirliği sürecinin başlatılması amacıyla, "AB ve Orta Asya: Yeni Bir Ortaklık Strateji" başlıklı bir çalış-

³⁵ Shimal M. Yenikeeff, *Ibid*, pp. 61-78.

³⁶ Malcolm Dowling and Ganeshan Wignaraja, *Ibid*.

³⁷ Michael Rywkin, "What is central asia to Us?", *American Foreign Policy Interests*, Vol. 33, No. 5, 1 September 2011, pp. 222-229.

ma yapmıştır. Bu çalışmada, “Orta Asya devletleri ile düzenli bir enerji diyalogu başlatılması”, ilke olarak benimsenmiştir.³⁸ AB için bu çalışmada belirtilen unsurların çoğunluğu insani ve sosyal gelişmeye odaklanmış gibi görünse de, AB için en önemli unsur ‘istikrarlı enerji işbirliği’ görünmektedir. Avrupa’nın sürekli olarak gaz ve enerji imkânlarının genişletilmesiyle Rusya’nın etkisinden uzak enerji hatlarının AB’ye ulaşması aslında stratejik unsurdur. Rusya’nın şirketleri ve çıkarlarına hizmet etmeyecek bir enerji sistemi kurulması AB’nin enerji koridorunun güvenliği açısından önemli görünmektedir.³⁹ Çünkü AB dünyanın en çok gaz ithal eden bölgelerinden birisidir. Gaz ithalatının %82’ini Ukrayna üzerinden Rusya’dan aldığı gaz oluşturmaktadır. 2005 ve 2008 yılında Rusya ile Ukrayna arasındaki krizlerde enerji tedarikinde yaşanan aksamalar nedeniyle, AB’nin enerji güvenliğinin sağlanması stratejik bir sorun haline gelmiştir.⁴⁰ Dolayısıyla AB’nin enerji güvenliğini sağlamak için alternatifler oluşturması gerekmektedir. AB’in Orta Asya’daki büyük oyuna bir oyuncu olarak katılmasının temel nedeni de enerji güvenlik sorununun çözümünün Orta Asya’dan gelecek düzenli enerji tedarikine bağlı olmasıdır. AB’nin enerji güvenliğinin Rusya’yı dışarda bırakan çözümlerin merkezindeki ülke olan Türkiye, enerji transferi konusunda stratejik olarak önemlidir. 1768 km uzunluğundaki Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı, Azeri petrolünü Rusya bağlantısı olmaksızın Akdeniz’e ulaştırarak AB’nin enerji güvenliğine en önemli katkıyı sağlamaktadır. Yine 2002 yılında başlanan Nabucco projesi, Erzurum/Türkiye-Avusturya arasında doğrudan enerji transferini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu projeye, Irak, Mısır, Azerbaycan ve Türkmenistan’ın tedarikçi olarak katılması planlanmaktadır. Bu projeler, katılımcılarının çoğunluğu AB’den olan konsorsiyumlar tarafından yapılmaktadır. Projeler AB enerji güvenliği açısından stratejik önem taşımaktadır. Ayrıca Hazar denizinden çıkan doğal gazın Rusya’nın dışarıda bırakılarak boru hatları ile AB’ye ulaştırılacağı yeni projeler yapılmaktadır. Bu projeler ABD tarafından da desteklenmektedir. AB ülkeleri arasında yer alan İngiltere 2011 yılında Kazakistan’a demir ve madencilik, petrol ürünleri ve temel kimyasalların üretimi konusunda 4 milyar dolar seviyesinde yatırım yapmıştır.⁴¹ Avrupa ülkelerinin İpekyolu’nun Orta Asya bölümündeki dev-

³⁸ Nargis Kassenova, “The New EU Strategy towards Central Asia: A view from the Region”, *CEPS Policy Briefs*, 1-12/2008, pp. 1-8 (www.ceeol.com)

³⁹ Nargis Kassenova, *Ibid*, pp. 1-8.

⁴⁰ Ali Emami Meibodi and Syed Shabber Ali, “Natural Gas Pipelines to Europe”, *International Conference On Applied Economics – ICOAE 2010*, pp. 515-522.

⁴¹ UNCTAD, *World Investment Report 2012*, p. 69.

letlerle olan ticaret ilişkisi yoğundur. Doğrudan yatırımlarda ise İngiltere tarihi avantajları ile öne çıkmaktadır. AB ülkelerinden Ortaasya'ya doğru çok yoğun bir sermaye girişinden bahsetmek zordur.

Dışarıdan bir güç olarak Japonya Orta Asya'daki büyük oyuna diğer güçlerden daha uzak durmaktadır. Japonya özellikle Özbekistan ile çok taraflı bir ticaret anlaşması yapmıştır. Japon firmalar, enerji altyapısı ile ilgili projelerde konsorsiyumun bir parçası olarak katılmaktadır. Örneğin BTC boru hattı projesinde Japon firmalarının ortaklığı da bulunmaktadır. Japonya bu rekabette daha çok ABD ve AB cephesinin yanında bir pozisyon alır görünmektedir.⁴²

Bölgenin siyasi olduğu kadar ekonomi ve enerji politikaları yönünden de en etkili ülkesi Rusya'dır. Rusya'nın bölge açısından ekonomi stratejisi iki alana odaklanmaktadır. İlk stratejisi, Orta Asya'dan aldığı ucuz doğal gazı Avrupa'ya pahalı satarak ticaret avantajını sürdürmektir. İkinci stratejisi ise bölgeden Avrupa'ya doğru akacak enerji ve emtianın aktarıldığı diğer ticaret yollarının Kuzey'den Rusya ve Ukrayna üzerinden geçişini sağlamaktır.⁴³ Dolayısıyla Rusya'nın ekonomik politikasının temelini enerji oluşturmaktadır. Rusya'nın enerjideki gücü hem kendi rezervlerinin yüksekliği hem de Sovyet döneminden bu yana Kazakistan rafinerilerinde işlenen petrol ve çıkarılan doğal gazın Rusya'ya bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlantının devamı için Rusya'nın Kazakistan bağlantısının sürekliliğini koruması gerekmektedir. 2003 yılında Orta Asya ülkelerinin Rusya ile olan hidrokarbon ticareti, toplam ticaret içindeki payı %23 seviyesindeyken, %36'ya çıkmıştır. Rusya bölgeye aynı dönemde 5 milyar dolar seviyesinde enerjiye yönelik yeni yatırımlar yapmıştır. Rusya bölgede etkinliğini artırmak için 2012 yılında 15 milyar dolar seviyesinde yeni enerji yatırımları yapmaya devam etmiştir.⁴⁴

Orta Asya devletleri ile olan ilişkilerde Rusya açısından iktisadi rekabette en ciddi sorunu Çin ve Hindistan'ın ekonomik refahının artmasına paralel olarak enerji piyasalarındaki etkinliklerinin de artmasıdır. Hindistan ve Çin, Orta Asya devletlerinden güneye doğru enerji akımlarını bağımsız olarak yönlendirebilir. Çin ve Hindistan Orta Asya'nın Rus etkisin-

⁴² Shirin Akiner, *Ibid*, pp. 391-402.

⁴³ Martin C. Spechler and Dina R. Spechler, "Is Russia Succeeding in Central Asia?", 2010, www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0030438710000475

⁴⁴ Emilian Kavalski, *The New Central Asia: The Regional Impact of International Actors*, World Scientific Publishing, Singapore, 2010, pp. 160-161.

den en uzak güney bölgesinden enerji tedarikine ve dış ticareti artırmaya yönelmişlerdir. Bu durum Rusya'nın enerji piyasasındaki etkisini azaltabilir ve enerji hâkimiyetini zorlaştırabilir. Çin'in bölge içi bir güç olması da Rusya açısından önemli bir sorundur. Çin'in, 2008 yılından sonra Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan'dan Avrupa fiyatlarından doğal gaz satın almaya başlaması Rusya'nın enerji piyasalarındaki fiyat belirleme gücünü olumsuz etkilemektedir.⁴⁵

Çin ekonomisinin gelişmesi açısından Orta Asya'daki beş ülke, yeni pazar özelliğini gösteren geçiş ekonomisi olması, teröre zemin hazırlanması, Çin için enerji güvenliği ve yeni işbirliği fırsatları sağması yönünden önemlidir.⁴⁶ Çin'in Orta Asya'ya yönelmesinde ticari kaygılardan çok, enerji talebi öne çıkmaktadır. Çin, Orta Asya'daki büyük oyuna eski çağlardaki gibi İpekyolu aracılığıyla Batı'ya mal göndermek için değil, artan enerji ihtiyaçlarını karşılayarak ekonomik büyümesini sürdürmek için katılmaktadır.

Hindistan'ın Orta Asya'daki oyuna katılması, sonradan ve ABD teşviikiyle ortaya çıkan bir süreçtir. Aslında Hindistan, eski çağlardan bu yana tarihi İpekyolu'nun tedarikçisi olarak Orta Asya'nın önemli bir partneridir. Fakat Hindistan ekonomisi, deniz ticaretinin yaygınlaşması ile birlikte güneye ve Pasifik merkezli bir ekonomik coğrafyaya yönelmiştir. Hindistan ABD'nin teşviikiyle Orta Asya enerji koridorunun güneye doğru aktarılmasında önemli bir rol oynayabilecek konumdadır.⁴⁷ Bu durum Hindistan'ın Yeni Büyük Oyun'un bir parçası olarak yer almasının temel nedenidir. Hindistan bu oyunda ikinci derece etkili bir oyuncu olarak yer almaktadır.⁴⁸ Hindistan'ın sürekli büyüyen bir ekonomi olması nedeniyle, enerji ihtiyacı da artmaktadır. Hindistan ekonomisinin 2010 yılında enerji ithalatına bağımlılık oranı, %70'dir. Uluslararası Enerji Kurumu'na göre bu rakamın, 2025 yılında %90'a çıkması tahmin edilmektedir. Hindistan ekonomisi, dünyada enerji talebi yönünden dördüncü büyük ekonomidir.⁴⁹ Özellikle artan hidrokarbon ihtiyacını karşılamak için Orta Asya ülkeleri ile başta

⁴⁵ Andrey A. Kazantsev, "Russain Policy in Central Asia in 1991-2010:a Disappearing power", *Robert Schuman Center for advanced studies*, EUI RSCAS, 2010/59, <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/14395>

⁴⁶ Hsiu-Ling Wu and Hien-Hsun Chen, "The prospects for regional economic integration between China and the five Central Asian countries", *Europe-Asia Studies*, 2004, 56:7, pp.1059-1080

⁴⁷ Tridevs Maini, "The 'New Silk Road': India's Pivotal Role", *Strategic Analysis*, 2012, 36:4, pp. 651-656.

⁴⁸ Shirin Akiner, *Ibid*, pp. 391-402.

⁴⁹ Bhupendra K. Singh, "India's Energy Security: Challenges and Opportunities", *Strategic Analysis*, 2010, 34:6, pp. 799-805.

Türkmenistan olmak üzere enerji ticaretini artırmaya çalışmaktadır. TAPI (Türkmenistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan) boru hattı projesi ile Türkmenistan, İran ve Rusya'dan sağladığı doğal gazı Hindistan'ın artan enerji ihtiyacını karşılamak için kullanacaktır. Ayrıca Hindistan İran'dan botu hatları ile petrol ihtiyacını da karşılamaya çalışmaktadır. Bu gelişmeler, Hindistan açısından Orta Asya ekonomilerinin önemini artırmaktadır.⁵⁰

Bölgedeki enerji rekabetini belirleyen ülkelerden birisi de İran'dır. İran ekonomisi, 20. yüzyılda geri kalmış bir ülke konumundan enerji kaynakları ihracatına dayalı bir ekonomi modeli ile bölgesi açısından önemli bir ekonomik güç haline gelmeyi başarmıştır. Bu gelişmede enerji ihracatı hedef pazarının dönüşümü önemlidir. Özellikle 1980'den sonra tedrici olarak batıya dönük pazar, doğuya doğru çevrilmiştir. İran'ın 2005–2006 yıllarında Asya ekonomilerine petrol ihracatı %56,4; petrol dışı ihracatı ise %72,8 seviyesindedir. İran ekonomisi 2000'li yıllardan sonra Çin ve Rusya ile ticari bağlarını kuvvetlendirmiştir.⁵¹

İran'ın Orta Asya devletleri ile ticari ilişkilerinde doğal gaz ticareti belirleyicidir. İran, özellikle Kazakistan ve Türkmenistan ile doğal gaz dağıtımında ticari bağlantılar kurmaktadır. Ayrıca İran, bölgedeki ticaret yollarının altyapısını geliştirmekte ve tamamen kapalı olan bölgenin transit yollarını elde tutmaya çalışmaktadır.⁵²

Kıyası, İpekyolu devletleri arasındaki rekabetin en görünür tarafı enerji transferi konusunda yaşanmaktadır. Özellikle AB ve ABD, enerji lojistiğinin Rusya tarafından yerine getirilmesini önlemek için, ciddi ekonomik bir savaş vermektedir. Bu savaşın en önemli unsurlarından birisi BTC hattı olmuştur. BTC Rusya'nın enerji kaynaklarının dağıtımındaki tekeli ortadan kaldırarak, Rusya'nın ekonomik hâkimiyetini zorlayacak bir unsur olmuştur.⁵³ Boru hatları üzerinden son yıllarda Rusya'yı zora sokacak iki alternatif güzergah daha projelendirilmiş durumdadır. Birincisi, TAPI, ikincisi de Nabucco'dur. TAPI projesi bazı aksak-

⁵⁰ Anjali Sahay and Jalil Roshandel, "The Iran–Pakistan–India Natural Gas Pipeline: Implications and Challenges for Regional Security", *Strategic Analysis*, Vol. 34, Issue 1, 2010, pp. 74-92.

⁵¹ H. Salehi-Esfahani and Hashem Pesaran, "The Iranian Economy in the Twentieth Century: A Global Perspective", *Iranian Studies*, 2009, 42:2, pp. 177-211.

⁵² Farrukh Suvankulov and Yunus Güç, "Who is Trading Well in Central Asia? A Gravity Analysis of Exports from the Regional Powers to the Region", *Eurasian Journal of Business and Economics* 2012, 5 (9), pp. 21-43.

⁵³ Richard Weltz, "Averting a new great game in central Asia", *The Washington Quarterly*, 2006, 29:3, pp. 155-167.

lıklara maruz kalsa da, Türkmen gazının Hindistan'a ulaşması için ABD destekli bir proje olarak hala gündemdedir. Bu projenin gerçekleşmesi durumunda Çin ve Rusya'nın enerji çıkarları olumsuz etkilenecektir.⁵⁴ Nabucco projesi ise, Bakü-Tiflis-Erzurum'un birbirine bağlandığı iki aşamalı bir planı kapsamaktadır. Türkmenistan ve Azerbaycan kaynaklı doğal gaz, planlanan boru hattıyla Avusturya'ya ulaştırılmaya çalışılacaktır. Projenin finansmanında, BP ve Statoil büyük oranda rol almaktadır. Projenin gerçekleşmesi durumunda Avrupa'ya akan doğal gazın kontrolü Rusya'dan çıkmış olacak ve Rusya'nın Orta Asya gazının tek alıcısı (monopson) durumu ortadan kalacaktır. Bu nedenle, Türkiye'nin içinde olduğu bu proje Rus çıkarları açısından olumsuzdur. Aynı projenin en çok kazananı AB olacaktır. AB, en büyük gaz müşterisi olarak enerji güvenliği sorununu çözebilecektir.⁵⁵ Türkiye açısından projenin en önemli sorunu, AB'nin Türkiye'den yararlanmasına rağmen, Türkiye'nin kazancının sınırlı kalma ihtimalidir. Türkiye'ye AB üyeliğinin verilmesi fırsatı, projeden kazancı olarak sunulmaktadır.⁵⁶ Fakat bu durum, Türkiye için gerçek bir ekonomik değer değildir. Aynı zamanda Türkiye, Rusya'ya karşı stratejik bir avantaj elde edebilecektir.

İpekyolu ülkeleri arasındaki rekabeti belirleyecek diğer bir faktör de enerji talebidir. Enerji talebinin artışında ekonomik büyüme hızı ve sanayileşmenin etkisi büyüktür. 2012 yılında yapılan projeksiyonların birisinde, 2025'ten sonra İpekyolu'nda güç çatışmasında bulunan ülkelerin enerji talebi zirveye yaklaşacak ve daha sonra ise bu ülkelerdeki enerji talebi düşüşe geçecektir. Çin ekonomisinin enerji ihtiyacı 2015 yılındaki tahmine göre, %3,3 seviyesinde artacaktır. Hindistan ekonomisinin enerji talebindeki artışın daha yavaş olacağı söylenebilir. İpekyolu'nun dışında olmakla birlikte ABD'nin enerji talebi de enerji piyasasını etkileyecektir. ABD için 2015 yılından sonra enerji talebinde %3,4 seviyesinde azalma meydana gelecektir (Şekil 3).⁵⁷ Bu gelişmelere göre, dünyanın enerji talebi artışının 2025 seviyesinden sonra sınırlı kalacağı tahmin edilebilir

⁵⁴ Shamil M. Yenikeyeff, *Ibid*, pp. 61-78.

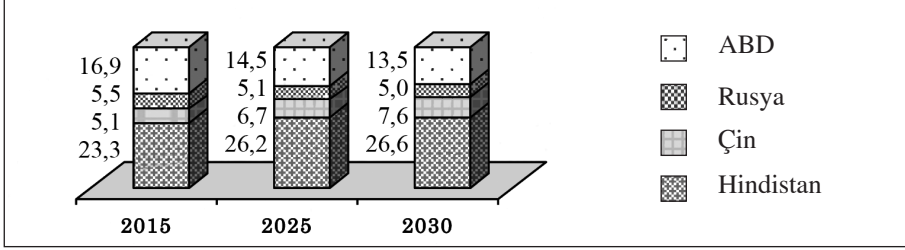
⁵⁵ Rafael Fernandez, "Nabucco and the Russian gas strategy vis-a-vis Europe", *Post-Communist Economics*, 2011, 23:01, pp. 69-85.

⁵⁶ Sonja Davidovic, "Turkey Is Key To Europe's Energy Diversification", <http://eurodialogue.org/energy-security/Turkey-Is-Key-To-Europe-s-Energy-Diversification>

⁵⁷ Christof Ruehl, Paul Appleby, Julian Fennema and Alexander Naumov, "Economic Development and the Demand for Energy: A Historical Perspective on the Next 20 Years", 2012, http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/STAGING/global_assets/downloads/R/reports_and_publications_economic_development_demand_for_energy.pdf

Şekil 3: Çin, ABD, Rusya ve Hindistan Enerji Talebi (%)

Kaynak: BP

Küresel ekonominin en önemli alanı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Avrasya ve Pasifik havzasıdır. 1990–2000 arasında bir geçiş ve bocalama dönemi yaşayan eski Sovyet ülkeleri 2000'li yıllardan sonra hammadde, petrol, doğal gaz ve madenlere bağlı doğal kaynak ihracatçısı olarak hızla ekonomik güçlerini artırmışlardır. Rusya'nın doğal kaynak zenginliğinin getirdiği avantajla Avrasya'da büyük ekonomik güç haline gelmesi, tarihi ve siyasi gücüyle enerji sektöründeki gücünün birleşmesi, Rusya'ya küresel piyasalarda stratejik üstünlük sağlamaktadır.⁵⁸ Avrasya'da AB'nin önemli bir güç olarak hala etkisinin devam etmesi ve Avrasya'nın karşı yakasındaki Hindistan ve Çin'in 2008'den 2012'ye kadar hızlı büyümesi ile Avrasya'da veya İpekyolu çevresinde ekonomik güçler arası rekabet yoğunlaşmaktadır.

Orta Asya'da faaliyet gösteren Batılı veya bölgedeki ülkelere ait enerji firmaları dünya ekonomisinin işletme olarak en büyük aktörleridir. 2012 yılı Fortune Global 500 firma sıralamasında dünyanın en büyük iki firması (Shell, Exxonmobil) Orta Asya'da da faaliyet gösteren enerji devleridir. Bu firmaların yıllık gelirleri 450 milyar dolar seviyesinin üzerindedir. Bu firmaların aktif büyüklüğü Orta Asya'daki 6 devletin yıllık millî gelir büyüklüğünden fazladır. Listedeki firmaların çoğunluğu bölgedeki devletleri etkileyebilecek mali güce sahiptir.

Enerji firmaları Orta Asya'daki Büyük Oyun'da devletlerin bir silahı gibi kullanılmaktadır. Her ülke veya ülke grubu enerji tedarikinde avantaj sağlamak için kurulan boru hattı inşaa konsorsiyumlarına katılımcı olarak veya petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerinde bulunmak için ya da rafineri işleme amacıyla bu firmaları kullanmaktadır. Örneğin, Rusya'ya alternatif bir enerji akım modeli olan BTC'de BP, Shell, Eni gibi batılı enerji firma-

⁵⁸ George Friedman, *The Next 100 Years: A forecast for the 21st Century*, Anchor Books, Newyork, 2010, pp. 71-73

larının çoğunluğu konsorsiyuma üyedir. İran, Rusya ve Çin, Batılı devletlerden farklı olarak enerji rekabetinde, özel firmalar yerine devlet destekli firmaları kullanmaktadır. Bu ülkelerin enerji firmaları, Orta Asya ülkelerindeki arama, işletme ve boru hattı projelerinde ekonomik bir güç olarak katılmaktadır. Soğuk savaş döneminin yedi kız kardeşi⁵⁹ gibi İpekyolu'ndaki enerji temelli ekonomik mücadelenin silahları olarak enerji şirketleri yine kullanılmaktadır.⁶⁰ Örneğin, İran'ın bölgedeki enerji ilişkilerini yöneten ve stratejik olarak enerji dağıtımını yapan NİOC'dur.⁶¹ Çin artan enerji talebi nedeniyle gelecekte meydana gelebilecek sorunların çözümlenmesi için, Orta Asya devletlerindeki enerji yatırım ve işbirliği projelerini devlet destekli veya özel sermayeli firmalar aracılığıyla yapmaktadır.⁶²

6. İpekyolu Ekonomilerinin Enerjide Dünyaya Açılan Kapısı: Türkiye

Türk ekonomisi 2002–2012 döneminde hızlı bir büyüme trendine girmiştir. Özellikle 2008 yılında ABD ve Avrupa merkezli finans krizini müteakiben Çin'den sonra dünyada en hızlı büyüyen ekonomiler arasındadır. Türk ekonomisine büyümenin getirdiği en büyük ihtiyaç, enerji tedarikidir. Türkiye'nin en hızlı artan enerji talebi, doğal gaz ağırlıklıdır. 2001 yılında 16 bcm'den 2011 yılında 45,7 bcm'ye çıkmıştır. Türkiye'nin özellikle doğal gaz talebindeki artış, dış ticaret açığının artmasına neden olmaktadır. Genellikle Türkiye'nin enerji talebini karşıladığı ülkeler, yakın komşuları ve İpekyolu ekonomileri olan, Rusya, Azerbaycan, İran ve Irak'tır. Türk ekonomisinin enerji ile ilgili genel karakteristikleri, hidrokarbon ağırlıklı bir ithalat bağımlılığı göstermesi ve yakın komşu devletlerden tedarik yapması şeklindedir. Dolayısıyla Türkiye'nin enerji tedariki Rusya ve Orta Asya ülkelerine bağımlıdır.⁶³

Türkiye'nin Orta Asya ve İpekyolu ekonomilerine yönelik siyaset ve ticaret politikasının odağında enerji talebinin karşılanması yer almaktadır. Bu ihtiyaçla birlikte Avrasya'nın Avrupa kanadının enerji talebinin karşı-

⁵⁹ Yedi kız kardeş, batı ülkelerinin 20.yy'ın başlarında petrol mücadelesini yürüten yedi büyük petrol şirketi için, Yunan Mitolojisi'nden alınan bir kavramdır.

⁶⁰ Carola Hoyos, "The new Seven Sisters: oil and gas giants dwarf western rivals", 2007, <http://www.ft.com/intl/cms/s/2/471ae1b8-d001-11db-94cb-000b5df10621.html>

⁶¹ Antoine Heuty, "Iran's Oil and Gas Management", 2012, http://dev.revenuewatch.org/revenuewatch2/sites/default/files/rwi_bp_iran2.pdf

⁶² Sigfrido Burgos Cáceres and Sophal Ear, "The Geopolitics of China's Global Resources Quest", *Geopolitics*, 2012, 17:1, pp. 47-79.

⁶³ Ahmed K. Han, "Turkey's Energy Strategy and the Middle East: Between a Rock and a Hard Place", *Turkish Studies*, 2011, 12:4, pp. 603-617.

lanmasında Türkiye bir aktarım merkezidir. Enerji talebinin artışına yönelik ülkelerin enerji stratejilerini oluşturma çabaları ve enerji lojistiği üzerinden yapılan ekonomik mücadele yeni İpekyolu'nun temel paradigma-sını oluşturmaktadır. Bu mücadelede Türkiye'ye biçilen rol genelde esas oyunculuktan çok, yardımcı oyuncu statüsüdür.⁶⁴ Türkiye'nin, İpekyolu ekonomileri, özellikle Orta Asya devletleri ile olan ilişkilerinde genelde enerji geçişlerinde kendisine biçilen rolü oynadığı ortaya çıkmaktadır. Bilhassa AB'nin enerji güvenliği politikalarının yardımcıısı şeklinde bir görüntü verdiği de söylenebilir. Bu nedenle, İpekyolu'ndaki büyük oyunda Türkiye'nin rolü ikinci planda kalmaktadır.

Coğrafi olarak Türkiye'nin İpekyolu'nu Avrupa'ya bağlayan enerji ağlarının bağlantı noktasında olması küresel enerji piyasasında önemli bir oyuncu haline gelmesini sağlamaktadır.⁶⁵ Türkiye'nin ekonomik yatırımları ve enerji hatları üzerindeki hâkimiyeti Avrupa'ya uzanan boru hatları ile sınırlıdır. Türkiye'nin içinde yer aldığı küresel ölçekte AB'yi Orta Asya'ya bağlayan enerji hattı olarak BTC vardır. BTC'nin, Rusya'nın enerji oyununun dışında kaldığı en önemli bölgesel projelerden birisi olması nedeniyle, enerji piyasasında önemli olaylardandır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu ikinci proje de, yine AB'nin enerji güvenliği açısından önem taşıyan Nabucco'dur. Bu projenin gerçekleşmesiyle Rusya'nın enerji piyasalarındaki stratejik avantajı sona ereceği gibi, Rusya'nın Orta Asya'daki hidrokarbonların tek alıcısı olma özelliğini de kaybetme ihtimali vardır. Nabucco projesi açısından en önemli sorun, Türkmen ve Azeri enerji kaynaklarının projenin tedarik kaynağı olarak içinde yer almasının garanti edilmemesidir. Bu projenin gerçekleşmesi AB açısından enerji piyasalarının tedarik gücünün sağlanması açısından gereklidir.⁶⁶ Türkiye'nin içinde yer aldığı ve Orta Doğu ve Orta Asya'daki ülkelerin enerji piyasalarını birbirine bağlayan BTC, Mavi Akım ve Kerkük-Yumurtalık boru hattı gerçekleşmiştir. Planlanan Nabucco gerçekleştirilirse, Türkiye'den geçen dört büyük boru hattı olacaktır (Tablo 9). Türkiye'nin bu şekilde enerji boru hatlarına sahip olması enerji tedarik piyasasının en önemli oyuncularından birisi olacağını göstermektedir. Türkiye açısından Nabucco projesinin en önemli sorunu, AB'nin Türkiye'den enerji güvenliği konusunda yararlanmasına rağmen, Türkiye'nin yeterince kârlı çıkamama riskidir. Türkiye'nin projeden ka-

⁶⁴ Shirin Akiner, *Ibid*, pp. 391-402.

⁶⁵ Carol R. Siletz, "Tangled Pipelines: Turkey's Role in Energy Export Plans", *Turkish Studies*, 2009, 10:1, pp. 95-108.

⁶⁶ Rafael Fernandez, *Ibid*, pp. 69-85.

zancı olarak AB üyeliği, Türkiye'ye bir fırsat olarak pazarlanmaktadır.⁶⁷ Fakat bu durum, Türkiye için gerçek bir ekonomik değer değildir. Aynı zamanda Türkiye, Rusya'ya karşı stratejik bir avantaj elde edebilecektir.

Tablo 9: Türkiye'den Geçen Boruhatları ve Özellikleri

<i>Boruhatları</i>	<i>Uzunluk (km)</i>	<i>Tamamlanma Yılı</i>	<i>Kapasite</i>
Bakü-Tiflis-Ceyhan	1768	2006	1 milyon varil (Günlük)
Mavi Akım	1213	2005	16 bcm (yıllık)
Kerkük Yumurtalık	970	1970	1,6 milyon varil (Günlük)
Nabucco	3893	Planlanan(2017)	3,1 bcm (yıllık)

Türkiye'nin Orta Asya ülkelerinin dünyaya açılmasındaki ikinci önemli rolü de Çin ile Avrupa'yı birbirine bağlayacak karayolu ve demiryolu projeleridir. Bu projeler, Kars üzerinden Edirne'ye doğru Türkiye üzerinden gerçekleşmesi durumunda Türk ekonomisinin ve Avrupa'nın Asya'ya doğrudan bağlantısı sağlanmış olacaktır. Yaklaşık 7.077 km uzunluğundaki karayolu ve demiryolu bağlantısının gerçekleşmesi ile Çin-İstanbul-Avrupa bağlantısı karadan sağlanmış olacaktır. Eğer Çin ile Avrupa bağlantısı Türkiye üzerinden yapılırsa, Türkiye'nin turizm yatırımları için cazibesi de yükselebilecektir. Küresel anlamda ticaret ve turizm alanı olarak hızlı bir gelişme sürecinin meydana gelmesi, Türkiye'nin İpekyolu ekonomileri ile olan enerji piyasalarındaki entegrasyonunun bir sonucu olarak yakalanabilir.⁶⁸

7. Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılması yeni ülkelerin siyasi varlıklarının ortaya çıkmasının yanında, küresel enerji piyasasının bu ülkelerdeki enerji kaynaklarının kullanılmaya başlamasıyla iktisadi rekabeti artırmıştır. Dünya ticaretinde Çin, Hindistan, Rusya ve Türkiye ekonomilerinin ge-

⁶⁷ Sonja Davidovic, "Turkey Is Key To Europe's Energy Diversification", <http://eurodialogue.org/energy-security/Turkey-Is-Key-To-Europe-s-Energy-Diversification>

⁶⁸ S. Frederick Star, *Ibid.*

lişimi ve Kafkasya ile Orta Asya'daki devletlerin enerji piyasasındaki ekonomik yükselişi Yeni İpekyolu fikrini de tetiklemiştir. İpekyolu çevresinde yer alan ekonomiler arasında Rusya, Azerbaycan, Türkmenistan ve İran, 2000'li yıllardan sonra enerji tedarikçisi ve enerji ihracatçısı olarak öne çıkmaktadır. Aynı zamanda bölgedeki Hindistan ve Çin'in artan enerji talebi söz konusudur. Bölge dışından Avrupa Birliği ülkelerinin doğal gaz ve petrol talebi de sürekli artmaktadır. Dünya ekonomisinde güvenli enerji talebi de artmaktadır. Bu makale, yaklaşık olarak dünyadaki doğal kaynakların %55'ine ve petrolün %31'ine sahip İpekyolu ekonomilerinin küresel piyasalarda ekonomik büyümenin temel kaynağı olduğunu ve aynı zamanda bu ekonomilerin enerji kaynaklarındaki üstünlüğü nedeniyle, yeni küresel rekabet alanı olarak İpekyolu'nun öne çıktığına dikkat çekmektedir. İpekyolu ekonomilerinin yükselişi Türkiye'nin AB enerji koridorunda yer alması nedeniyle stratejik önemini artırdığı gibi, dünyada enerji boru hatlarının geçişinden sağlanan ekonomik avantajdan yararlanabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinin enerji tedariki yönünden İpekyolu ekonomileri ile entegrasyonu zorunlu olarak artmaktadır.

Sonuç olarak, İpekyolu ekonomilerinin yükselişinde enerji kaynaklarına sahip olması ve enerji temelli iktisadi refah artışı bulunmaktadır. İpekyolu ekonomilerinin enerji kaynaklı yükselişi, tarihi 'büyük oyun'un yeniden alevlenmesine sebep olmaktadır. Bu oyunda, ABD'nin rolü, enerji firmalarının İpekyolu'ndaki enerji piyasasındaki rolüyle sınırlıdır. Rusya ise, İpekyolu'nda enerji ekonomisinin tedarikçisi, pazarlamacısı ve belirleyicisi olarak temel oyuncu olarak yer almaktadır. 2008'den sonra Çin ve Hindistan ekonomisinin artan enerji talebi Orta Asya devletlerinin doğrudan bu güçlere enerji bağlantıları yapması durumunda Rusya'nın iktisadi gücünü olumsuz etkileyebilecektir.

Avrasya ekonomisinde veya İpekyolu çevresinde enerji temelli yeni büyük oyun, bütün ekonomik güçlerin tek başına hâkim olamadığı ve birbirine zorunlu olarak bağlı bir güç dengesinin olduğu bir durumu ifade etmektedir. Yeni güç dengesinde stratejik üstünlük elde etmek isteyen ülkenin İpekyolu ekonomisini etkilemesi ve Orta Asya ekonomileri ile bir ağ ekonomisi oluşturması zorunluluktur. İpekyolu'ndaki ağ ekonomisi, enerji kaynakları, turizm yolu, lojistik bağlantıları ve ticaret akımlarından oluşacak sektörel ve ülkeler arası bağlantılarının yüksek olduğu bir yapıyı akla getirebilir. Türkiye, tarihi bağlarının, coğrafi konumunun ve ekonomik gücünün getirdiği avantajla, yeni küresel ağ

ekonomisinin en önemli parçası olacaktır. Özellikle enerji akımları ve enerji güvenliğinin öne çıkardığı, 21. yüzyılın stratejik avantajının olduğu ülkelerinden birisi Türkiye'dir. 2025'lere doğru Avrasya'da ekonomik savaşın daha da kızışacağı göz önüne alınırsa, Türkiye'nin yeni küresel ekonomide bir güç olması İpekyolu'ndaki rekabet gücünün artırılmasına bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Akiner, Shirin. "Silk Roads, Great Games and Central Asia", *Asian Affairs*, 2011, 42:3, pp. 391-402.
- BP, *Statistical Review of World Energy*, June 2012.
- Bremmer, Ian and Robert Johnston. "The rise and fall of Resource Nationalism", *Survival: Global Politics and Strategy*, 2009, 51:2, pp. 149-158.
- Cáceres, Sigfrido Burgos and Sophal Ear. "The Geopolitics of China's Global Resources Quest", *Geopolitics*, 2012, 17:1, pp. 47-79.
- Céline, Carrera and G. Christopher. "Landlockedness, Infrastructure And Trade: New Estimates For Central Asian Countries", 2008, <http://hal-shs.archives-ouvertes.fr/docs/00/55/69/41/PDF/2008.01.pdf>
- Chow, Edward C. and Leigh E. Hendrix. "Central Asia's Pipelines: Field of Dreams and Realty", 2010, http://csis.org/files/publication/1009_EChow_LHendrix_CentralAsia.pdf
- Davidovic, Sonja. "Turkey Is Key To Europe's Energy Diversification", <http://eurodialogue.org/energy-security/Turkey-Is-Key-To-Europe-s-Energy-Diversification>
- Dowling, Malcolm and Ganeshan Wignaraja. "Central Asia's Economy: Mapping Future Prospects to 2015", 2006, *Silk Road Paper*, Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program (www.silkroads-tudies.org)
- EIA. "World oil transit chokepoints", 2012, <http://www.eia.gov/countries/regions-topics.cfm?fips=WOTC&trk=p3>
- Fernandez, Rafael. "Nabucco and the Russian gas strategy vis-a-vis Europe", *Post-Communist Economies*, 2011, 23:01, pp. 69-85.
- Friedman, George. *The Next 100 Years: A forecast for the 21st Century*, Anchor Books, New York, 2010.
- Gurt, Marat. "Turkmen gas field to be world's second-largest", 2011, <http://www.reuters.com/article/2011/10/11/gas-turkmenistan-idUSL5E7LB1VY20111011>
- Han, Ahmed K. "Turkey's Energy Strategy and the Middle East: Between a Rock and a Hard Place", *Turkish Studies*, 2011, 12:4, pp. 603-617.

- Heuty, Antoine. "Iran's Oil and Gas Management", 2012, http://dev.revenuewatch.org/revenuewatch2/sites/default/files/rwi_bp_iran2.pdf
- Hoyos, Carola. "The new Seven Sisters: oil and gas giants dwarf western rivals", 2007, <http://www.ft.com/intl/cms/s/2/471ae1b8-d001-11db-94cb-000b5df10621.html>
- İsma'il, Muhammad. "Visualizing the Global Shift in Energy Demand and Supply", *International Journal of Energy Economics and Policy*, Vol. 2, No. 3, 2012, pp. 134-146.
- Kassenova, Nargis. "The New EU Strategy towards Central Asia: A view from the Region", *CEPS Policy Briefs*, 1-12/2008, p. 1-8; www.ceeol.com
- Kavalski, Emilian. *The New Central Asia: The Regional Impact of International Actors*, World Scientific Publishing, Singapore, 2010.
- Kazantsev, Andrey A. "Russain Policy in Central Asia in 1991-2010: a Disappearing power", *Robert Schumen Center for advanced studies*, EUI RSCAS; 2010/59 <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/14395>
- Keating, Joshua E. "Who won the recession: These 7 countries", *Foreign Policy*, 2012, http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/10/08/these_7_countries?page=0,6
- Killian, P. M. Erza. "Global Financial Crisis and the Shift of Global Power: Is the East Taking Over the West?", 2010, http://dspace.library.uph.edu:8080/jspui/bitstream/123456789/414/2/vjhi-02-04-2010-global_financial_crisis_and.pdf
- Libman, Alexander and Evgeny Vinokurov. "Is it really different? Patterns of regionalization in post-Soviet Central Asia", *Post-Communist Economies*, 2011, 23:4, pp. 469-492.
- Maini, Tridevs. "The 'New Silk Road': India's Pivotal Role", *Strategic Analysis*, 2012, 36:4, pp. 651-656.
- McColl, R. W. *Encyclopedia of World Geography*, 1st edition, Golson Books Ltd, USA, 2005.
- Meibodi, Ali Emami and Syed Shabber Ali. "Natural Gas Pipelines to Europe", *International Conference On Applied Economics – ICOAE 2010*, pp. 515-522.
- Olcott, Martha Brill. "The Great Powers in Central Asia", 2005, <https://www.carnegieendowment.org/files/CurHistOlcott.pdf>

- Pomfret, Richard. "Central Asia and Global Economic Crisis", *EUCAM EU-Central Asia Monitoring*, No. 7, June 2009, www.fride.org/descarga/EUCAM_PB7_ENG_jun09.pdf
- Pomfret, Richard. "Trade and Transport in Central Asia", *Global Journal of emerging Market Economies*, 2010, 2 (3), pp. 237-256.
- Puffer, Sheila M., Daniel J. McCarthy and Jeanne L. Wilson. "Emerging Capitalism in Russia and China: Implications for Europe", *European J. International Management*, 2007, Vol. 1, No. 1/2, pp.146–165.
- Rühl, Christof, Paul Appleby, Julian Fennema, Naumov Alexander and Mark Schaffer. "Economic Development and the Demand for Energy: A Historical Perspective on the Next 20 Years", 2012, http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/STAGING/global_assets/downloads/R/reports_and_publications_economic_development_demand_for_energy.pdf
- Rywkin, Michael. "What is central Asia to US?", *American Foreign Policy Interests*, Vol. 33, No. 5, 1 September 2011, pp. 222-229.
- Sahay, Anjali and J. Roshandel. "The Iran–Pakistan–India Natural Gas Pipeline: Implications and Challenges for Regional Security", *Strategic Analysis*, Vol. 34, Issue 1, 2010, pp. 74-92.
- Salehi-Esfahani, H. and Hashem Pesaran. "The Iranian Economy in the Twentieth Century: A Global Perspective", *Iranian Studies*, 2009, 42:2, pp. 177-211.
- Siletz, Carol R. "Tangled Pipelines: Turkey's Role in Energy Export Plans", *Turkish Studies*, 2009, 10:1, pp. 95-108.
- Singh, B. Kumar. "India's Energy Security: Challenges and Opportunities", *Strategic Analysis*, 2010, 34:6, pp. 799-805.
- Spechler, Martin C. and Dina R. Spechler. "Is Russia Succeeding in Central Asia?", 2010, www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0030438710000475
- Star, S.Frederick. "The New Silk Roads Transport and Trade in Greater Central Asia", *Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program*, Upsala-İsveç, 2007; <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/publications/GCA/GCAPUB-01.pdf>
- Suvankulov, Farrukh and Yunus Güç. "Who is Trading Well in Central Asia? A Gravity Analysis of Exports from the Regional Powers to the

- Region”, *Eurasian Journal of Business and Economics*, 2012, 5 (9), pp. 21-43.
- UNCTAD. *World Investment Report*, 2012.
- Victor, David G. and Linda Yueh. “The New Energy Order”, 2010, <http://www.foreignaffairs.com/print/658220>
- Weltz, Richard. “Averting a new great game in central Asia”, *The Washington Quarterly*, 2006, 29:3, pp. 155-167.
- WIKIPEDİA <http://en.wikipedia.org>
- WTO. “The Trade Situation in 2008–09”, 2010, www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/wtr09-1a_e.pdf
- Wu, Hsiu-Ling and C. H. Chen. “The prospects for regional economic integration between China and the five Central Asian countries”, *Europe-Asia Studies*, 2004, 56:7, pp. 1059-1080.
- Yenikeyeff, Shamil M. “Energy Interests of the ‘Great Powers’ in Central Asia: Cooperation or Conlift”, *The International Spector: Italian Journal of International Affairs*, 2011, 46:3, pp. 61-78.
- Yıldıran, Mustafa. “Türkiye’nin Hayat Alanındaki Dış Ticaret Stratejisi: Doğudan Yükselen Pazarlar ve Yeni Yönelimlerin İktisadi Politikası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2010a, C. 15, S. 1, s. 313-338.
- Yıldıran, Mustafa. *Küresel Finans Krizinde Gelişen Ülke Ekonomileri: Çözülenler ve Yükselenler*, İktisadi Araştırmalar Vakfı, Prof. Dr. M. Orhan DİKMEN Araştırma Ödülü, İstanbul, 2010b, s. 76-77.